

Cumhuriyet Dönemi Türkiye İktisat Tarihi Çalışmaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Murat KORALTÜRK*

TÜRKİYE'DE İKTİSAT TARİHİ çalışmalarının bir disiplin olarak gelişimi neredeyse çağdaş tarih çalışmalarının gelişimi ile paraleldir.¹ İktisat tarihi çalışmaları dendiğinde akla ilk olarak Osmanlı dönemini konu edinen araştırmalar gelmektedir. Bu makalede konu edilen Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmaları ise çok daha geç başlamış ve genel olarak daha az ilgi gören ve üzerinde daha az üretimin yapıldığı bir alan olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihine ilişkin Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarının bir genel değerlendirme-sinin yapıldığı bu makalede önce iktisat tarihinin sınırları konu edilecektir. Bu bölümde tarih, iktisat tarihi ve iktisadî tarih ayrımları ve kavramları üzerinde durulacaktır. Ardından araştırmacıları Cumhuriyet dönemine yönelten etkenler ele alınacaktır. İzleyen alt bölümde ise Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmaları kapsamında öne çıkan ve önem arz eden bir konu olan dönemlendirme sorunu üzerinde durulacaktır. Sonraki bölümde Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmalarında kullanılan veya kullanılması mümkün olan kaynakların neler olduğu ifade edile-

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi.

1 Türkiye'de iktisat tarihi çalışmalarının gelişimi için bkz. Murat Çizakça - Şevket Pamuk, "İktisat Tarihi", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim 'Sosyal Bilimler'*, TÜBA Yay., Ankara 1997, s. 19-34; Murat Koraltürk, "Türkiye'de Ekonomik ve Toplumsal Tarih Araştırmaları Üzerine Son Gelişmeler", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3 (1995), s. 215-219; Ertuğrul Tokdemir, "1980 Sonrasında Türkiye'de İktisat Tarihçiliği", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 15, s. 1356-1357.

cektir. Araştırmaların yoğunlaştığı konuların neler olduğunun ele alındığı bölümün ardından Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi üzerine araştırma yapan kişiler ve araştırmaların yapıldığı kurumların kimler ve neler olduğu anlatılacaktır. Son olarak ise Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmalarının bugün itibariyle geldiği konumdan hareketle, geleceğe yönelik beklentiler ve öneriler dile getirilecektir.

İktisat Tarihinin Sınırları Üzerine

İktisat tarihinin sınırları nedir? Tarih-iktisat tarihi ayrımı yapılabilir mi? Bu soruların yanıtları, başka çalışmaların konusu olacak kapsam ve önemdedir. Bununla birlikte, bu soruların Türkiye’de Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi çalışmalarına ilişkin bir genel değerlendirmenin yapıldığı bu makalede, yine bu makalenin dar sınırları içinde dahi olsa yanıtlanması gerekmektedir. Bir araştırmayı konusu itibariyle nitelendirirken iktisat tarihi çalışması olarak ifade edebilmek için başlığında “*iktisat*” ifadesinin geçmesi veya iktisadî bir kurum, olay ve kişiyi konu edinmesi ya da iktisadî kaynaklara dayanıyor olması yeter neden değildir. Nasıl ki bir araştırmacının iktisat tarihini konu ediyor nitelmesini hak etmesi için, üniversitelerin iktisat bölümleri bünyesinde çalışan öğretim elemanlarınca veya iktisatçılar tarafından kaleme alınmış olması bir önkoşul değilse, iktisatçılar dışında başta tarihçiler olmak üzere siyaset bilimci, sosyolog ve diğer sosyal bilimcilerin yazdıkları tarihlerin de, yazarlarının bilimsel kimlikleri gözönüne alınarak iktisat tarihi sayılamayacağı ileri sürülemez. Bu ayrımlar ve iççelikler gözönüne alındığında Türkiye’de bir pür iktisat tarihi çalışmalarının yapıldığı, bir de iktisadî tarih çalışıldığı ileri sürülebilir. İktisat tarihi dendiğinde iktisatçı kimliği ağır basan kişilerin ürettikleri ve daha iktisadî bir dil ve çerçevede üretilmiş araştırmalar kastedilmektedir.² Bunların yanı sıra her geçen gün artarak süren iktisadî tarih çalışmaları vardır ki; bunları üretenlerin başında tarih formasyonu almış olan araştırmacılar gelmektedir ve nicelik olarak iktisat tarihi araştırmalarına göre iktisadî tarih araştırmaları daha çoktur. Bu araştırmaların iktisat tarihi ile ilgisi oldukça tartışmalıdır.³

2 Kimileri iktisatçı olmamakla birlikte bu kişilerin başında Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalcık, Mustafa Akdağ, Lütfi Güçer, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, Mübahat Küçükoglu, Tevfik Güran, Ahmet Tabakoğlu, Yavuz Cezar, Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Huricihan İnan-İslamoğlu ve Murat Çizakça gelmektedir.

3 Son yıllarda sayısı hızla artmış olan tarih bölümlerinde tahrir ve temettuat defterlerine dayanan veya fiyat hareketlerinin konu edildiği çok sayıda tez ve benzeri çalışma yapılmaktadır. Osmanlıca’dan deşifre edilmesi meşakkat isteyen mali-iktisadi kaynaklardaki verileri ortaya koyan ve bu yönü ile takdir kazanan çalışmaların önemli bir bö-

Bilimsel disiplinleri kompartımanlara ayırmanın sakıncaları bir yana, tarihin iktisat tarihi, iktisadî tarih ve sosyal tarih diye bir ayrıma tâbi tutulması, belki pratikte bazı yararlar sağlamakla birlikte, tarih bir bütünselliğe sahiptir. Tarih işlenmeyi bekleyen devasa bir granit kütle gibidir. Tarih yazanların⁴ her biri ise buldukları yerden bu dev kütlede bir küçük parçasını işleyen zanaatkârlara benzemektedirler. Bu makalede, tarihçiler loncasına mensup zanaatkârlar içinde tarihi, iktisat ve iktisadî boyutu ile işleyen kesimin üretimleri üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sanılandan daha geniş bir alanı kapsayan bir uğraşı alanına göz atılmaktadır.

Niçin Cumhuriyet Dönemi?

Bu sorunun iki yanıtı olabilir. Biri bilimsel merak ve kaygılar, diğeri ideolojik ve siyasal tercihlerdir. Cumhuriyet tarihi üzerinde çalışanların önemli bir bölümünün bilimsel merak ve kaygılarla döneme yöneldikleri söylenebilir. Ancak bu etken yanı sıra, nasıl ki Osmanlı çalışanların bir bölümü kendilerinin veya mensubu buldukları sosyal çevrenin ideolojik ve siyasal tercihleri ve yönlendirmesi ile bilinçli-bilinçsiz bir Cumhuriyet karşıtlığı-Osmanlı hayranlığı etkisi altında Osmanlı dönemine yönelmişlerse, Cumhuriyet dönemi çalışanların bir bölümü de benzer etkiler altında yani ideolojik ve siyasal tercihlerin yönlendirmesi ile Cumhuriyet dönemi, daha doğrusu devrim tarihi çalışmaktadırlar. Cumhuriyet tarihi çalışma alanı zaman zaman Kemalistler ile muhaliflerinin çatışma alanına dönmektedir. Tarih bir hesaplaşma zemini olarak bazen akademik platformlarda, bazen yaygın iletişim araçları ile aşırı vulgarize edilmekte, hatta istismara uğra-

lımünün belge yayınından ibarettir, bunların iktisat tarihi değil iktisadî tarih bile olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Bu konu ile ilgili önemli bir tespiti yapan Oktay Özel ve Gökhan Çetinsaya şunları söylemektedirler: “*Bu kayıp yılların [1980’ler kastedilmektedir] en kayda değer gelişmelerinden biri Osmanlı tarihinin belli arşiv kaynakları üzerine odaklanmış, belli şablon ve klişelerin yeniden üretimi şekliyle tezahür eden yeni tarz bir tarihçilik türünün belirgin bir şekilde öne çıkmasıdır. Bu türün özellikle tahrir defterleri ve şeriye sicillerine dayalı kolu 80’lerin ikinci yarısından itibaren bütün 90’lı yılları da kapsayarak günümüze gelen süreçte üniversitelerdeki Osmanlı tarihçiliğinin en hızlı gelişen alanını oluşturmuştur. Hiçbir analitik boyutu olmayan sığ belgeci tarihçilik eleştirisini belki de en fazla hak edecek ürünlerin bu alanlarda verildiğini söylemek pek yanlış olmaz*”, bkz. Oktay Özel - Gökhan Çetinsaya, “Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 91 (Kış 2001-2002), s. 16.

4 *Tarihçiler* terimini değil, *tarih yazanlar* ifadesinin kullanılmasının nedeni profesyonellesmekten tarihçiler dışında da yer alan ve daha geniş bir alanı kaplayan tarih araştırmacılarını da kastetmek içindir.

maktadır.⁵ Bu genel tarih için, özellikle siyasal tarih için söz konusu olan eğilim, iktisat tarihi veya iktisadî tarih alanında oldukça zayıflamaktadır. Bu da Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarih çalışmalarının akademik kriterlerle değerlendirilmesi halinde müspet bir gelişmedir. Ancak araştırma konusu seçiminde yani olay, kurum ve kişi seçiminde siyasal tarih alanında olduğu kadar şiddetle yaşanmıyor olsa da ideolojik ve siyasal tercihlerin belirleyici olduğu görülmektedir. İleride üzerinde durulacağı üzere belli dönemler, devrim tarihi yazımı mantığı ile ağırlık taşımaktadır.

Osmanlı çalışmalarının daha tarihsel olarak nitelendirilmesine karşın Cumhuriyet dönemi çalışmalarının güncel olarak nitelendirilmesi, dolayısıyla tarih olacak kadar geçmişte kalmamış olduğunun düşünülmesi ve başta arşiv sorunu gibi birçok başka sorun, Cumhuriyet dönemi tarih ve dolayısıyla iktisat tarihi çalışmalarına yönelimi Osmanlı tarihine olan yönelim ile karşılaştırıldığında azaltmaktadır. Başka bir ifade ile Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarına göre Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmaları daha az rağbet görmektedir. Ancak göreceli de olsa Türkiye'nin demokratikleşmesi, ekonominin artık yalnızca iktisatçıların ilgi alanı olmaktan çıkması, deyim yerinde ise ekonominin ayağa düşmesi, toplumsal hayatın daha çok iktisadileşmesi, Cumhuriyet tarihi içinde iktisadî gelişmelerin daha merak edilmesine ve buna bağlı olarak Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi yazınında artışa neden olan bir talep yarattığı ileri sürülebilir.

Bütün bu etkenler yanı sıra umulduğu kadar geniş kitlelere mal olmamış olsa da Türkiye'de artık bir tarih bilincinin uyanmaya başladığını söylemek iyimserlik değil, gerçektir. Dolayısıyla tarih çalışmalarını talep eden bir kesimin varlığı da Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmalarını yönlendiren bir başka dinamiktir. Tarih bilincine sahip bir okur kitlesinin ortaya çıkması, demokratikleşmeye paralel tartışan bir toplumun gelişmesi ve ekonominin kamuoyunda da tartışılan bir konu olmaya başlaması yanı sıra Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihinin oldukça bakir bir alan olması, birincil kaynaklara dayanan belgesel nitelikli araştırmalar

⁵ Bu durumu bir tarihçi, *"En temel problemlerden biri Türkiye'de tarihin bir iman/inanç alanı bir kutsal alan olarak algılanması, kültürel-politik kimliğin bir parçası olarak görülmesi ve kendi dünya görüşümüzü ispat etmede bir araç olarak kullanılmasıdır"* diye nitelendirir. Bkz. Gökhan Çetinsaya, "Abdülhamid'i Anlamak: 19. Yüzyıl Tarihiçliğine Bir Bakış", *Sempozyum Bildirileri, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis Yay., İstanbul 2001, s. 140. Cumhuriyet tarihi yazıcılığının sorunları için ise bkz. Oktay Gökdemir, "Küreselleşme Bağlamında Türkiye'de Cumhuriyet Tarihi Yazıcılığının Sorunları", *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2000, s. 205-213.

ile yeterince aydınlatılmamış olması, Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi çalışmalarına rağbeti ve yönelimi artırmaktadır.

Dönemlendirme Sorunu

Genel tarihi veya uzun tarihsel süreçleri daha kısa parçalara ayırmak tarih eğitiminde kolaylaştırıcı rol oynadığı için tercih edilen bir yöntemdir. Ancak tarihi veya bir dönemi bir başka dönemden ayırırken ve bir dönemi daha alt dönemlere ayırırken dikkate alınan kriterler ne kadar isabetli seçilmektedir? Genel tarihi dönemlendirmenin iktisat tarihi açısından işlevliliği ne kadar geçerlidir? Daha önceki bölümde başlarken sorulan soruların yanıtları gibi bu soruların da yanıtları bu makalenin hacmini aşar. Dolayısıyla doğrudan Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihine ilişkin dönemlendirme deneme ve girişimlerine geçilebilir. Bu konuda iki bilim adamının görüşleri üzerinde durulacaktır. Bunlardan biri Korkut Boratav diğeri Oktay Yenal'dır.⁶

Boratav, Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihini kendi ifadesi ile "iktisadi ölçütlere" göre dönemlendirir. Boratav'ın dönemlendirmesi şöyledir:⁷

1. Devrim ve savaş yılları: 1908-1922;
2. Açık ekonomi koşullarında yeniden inşa: 1923-1929;
3. Korumacı-devletçi sanayileşme: 1930-1939;
4. Bir kesinti-İkinci Dünya Savaşı: 1940-1945;
5. Dünya ekonomisi ile farklı bir eklemlenme denemesi: 1946-1953;
6. Tıkanma ve yeniden uyum: 1954-1961;
7. İçer dönük, dışa bağımlı genişleme (1962-1976) ve yeni bunalım (1977-1979);
8. Sermayenin karşı saldırısı: 1980-1985.

Boratav'ın dönemlendirmesi, bu dönemlendirmenin yer aldığı kitap da okunduğunda görülecektir ki; devletin ekonomiye müdahalesi veya müdahalenin aldığı biçim değişiklikleri çevresinde gelişmektedir. Boratav'ın "iktisadi gelişmenin doğrultusunda ve ekonominin işlevli mekanizmalarında meydana gelen değişimleri büyük ölçüde yansıttığına" inandığını belirttiği dönemlendirmesi ile ilk bakışta benzerlik gösterdiği düşünül-

6 Bkz. Korkut Boratav, "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938)*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yay., İstanbul 1977, s. 39-62; a.mlf., *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, 3. bs., Gerçek Yay., İstanbul 1990, s. 7-10; Oktay Yenal, *İktisat Siyasası Üzerinde İncelemeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1999; a.mlf., *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yay., İstanbul 2001.

7 Boratav, 1990, s. 7.

len ancak Boratav'ın dönemlendirmesine alternatif olan bir başka dönemlendirme ise Yenal'a aittir. Yenal, Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisini şöyle dönemlendirir:⁸

1. 1923-1930: Halkçı ekonominin temelleri;
2. 1930-1950: Bunalımdan devletçiliğe;
3. 1950-1960: Tarım devrimi, altyapı atılımı ve açık finans;
4. 1960-1980: "Karma Ekonomi";
5. 1980-2000: Dışa açılma ve sanayi devrimi.

Boratav ve Yenal'ın dönemlendirmeleri Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi üzerine çok önem arz eden bir konunun hassas noktasını oluşturmaktadır. Boratav'ın dönemlendirmesinin iktisadî kriterlere göre yapıldığına kuşku yoktur. Ancak Yenal'ın yukarıda sunulan dönemlendirmesinin dışında izlenen iktisat politikaları üzerine ileri sürdüğü görüşler kitabının içindekiler bölümünden alınmış olan bu dönemlendirme şemasının dışında Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihinin dönemlendirilmesine ilişkin üzerinde durup düşünülmesi gereken değerdedir.

Yenal, Cumhuriyet dönemi boyunca izlenen temel iktisat politikasının ulusal bir ekonomi yaratmak amacıyla izlenen iktisadî milliyetçilik olduğunu, bu politikadaki sürekliliğe karşın örneğin devletçilik-liberalizm tartışmalarının bu temel eğilim etrafında yaşanan uygulama farklılıklarından başka bir şey olmadığını ileri sürer.⁹ Cumhuriyet dönemi iktisat tarihini birbirini izleyen sağ ve sol iktisat siyasetlerine dayanan dönemler olarak yorumlamak Yenal'a göre "bir yandan değişmelerdeki doktrin etmenini abartırken, bir yandan da gerçek siyasetlerin iyi anlaşılmasını güçleştirmektedir. Nitekim, bu ivmeleri devletçi-liberal ya da sosyalist-kapitalist kılıplarına sokma zorlamaları da yararlı olmamıştır. Çağdaş Türk iktisat tarihinin yorumunda bu tür zorlamalar, bütün süreye egemen olan temel sürekliliğin ve dönemin ortalarında ortaya çıkan bir büyük değişimin dikkatlerden kaçmasına neden oluyor."¹⁰

Yenal'ın bulunduğu noktadan bakıldığında örneğin kendisinin "Halkçı ekonominin temelleri" olarak nitelendirdiği 1920'ler yani 1923-1930 dönemi için "liberal" bir dönemdir nitelendirmesini yapmak mümkün değildir. Yenal'a göre kimi yazarların yitirilen yıllar olarak niteledikleri bu yıllar, aksine halkın iktisadî kalkınması amacıyla toplumsal ve iktisadî altyapı girişimlerinin gerçekleştiği bir dönemdir.¹¹

8 Yenal (2001), s. 5.

9 Yenal (1999), s. 146.

10 Yenal (1999), s. 155.

11 Yenal (2001), s. 67. Yenal kişi ve aile hakları, çağdaş hukuk alanında kaydedilen geliş-

Dönemlendirme üzerine son olarak şunları söylemek mümkündür: Türkiye’de imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde çeşitli alanlarda kopuş yaşanmış olmakla birlikte ekonomide bir kopuş değil, aksine devamlılık gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışanların bu devamlılık/kopuş sorunsalı üzerinde durmaları ve bu alanda üretimde bulunmalarında yarar vardır. Cumhuriyet dönemi Türkiye tarihi daha çok siyasi dönemlendirmelere tâbi tutulmaktadır. İktisadî dönemlendirmenin siyasi dönemlendirme dışında olduğu göz önünden uzak tutulmamalıdır. Ancak Türkiye gibi siyaset-ekonomi içiçe-liğinin hatta karmaşasının yaşandığı bir ülkede siyasi dönemlendirme ile iktisadî dönemlendirmenin çoğu zaman çelişmediği, aksine çakıştığı da görülmektedir.

Kaynaklar Üzerine

Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi araştırmalarının gelişimi içinde ele alınması gereken bir konu da kaynaklardır.¹² Bir tarih araştırmasının yazımını mümkün kılan kaynaklar sıralandığında ilk akla gelenler arşiv belgeleridir. Kuşkusuz Türkiye’de tarihçilik alanında arşiv kullanımında önemli yol kat edilmiştir. Arşiv dendiği zaman akla gelen ilk kurum ise devlet arşivleridir.¹³ Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet dönemi için Türkiye tarihinin yazımında kullanılan ve kullanılması elzem olan zengin devlet arşivleri vardır. Cumhuriyet Arşivleri’nin Osmanlı Arşivleri kadar geniş bölümü araştırmacıya açılmamıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet Arşivleri’nin Osmanlı Arşivleri kadar yaygın kullanılmadığı da görülmektedir. Cumhuriyet Arşivleri’nin bugün itibarıyla araştırmacılara açık olan fonları için de iktisat tarihi çalışmalarında kullanılabilirliği mümkün olan belgeler mevcuttur. Ancak özellikle ilgili bakanlık ve kamu kurumlarının arşivleri araştırmacılara açıldıkça Cumhuriyet Arşivleri’nin Türkiye iktisat tarihi açısından önemi daha da artacaktır.

Arşiv belgeleri yalnızca devlete ve resmî kurumlara ait olanlardan ibaret değildir. Özel kurum ve bilhassa şirketlere ait arşivler veya arşiv hacmi ve niteliğinde olmayan belge birikimleri de vardır. Ancak Türkiye’ye kapitalizm kültürünün geç girmesi, şirketleşme gibi gelişmelerin geç ve yavaş

meler, genel güvenliğin sağlanması ve eğitim alanında gerçekleştirilen atılımları toplumsal altyapı girişimleri olarak nitelendirirken demiryolu politikası, İş Bankası ve Sanayi ve Maadin Bankası’nın kuruluşu, bütçe disiplini, aşar vergisinin kaldırılması ve yabancı sermayeye karşı esnek tutumu, iktisadî altyapı girişimleri olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Yenal (2001), s. 67 vd.

12 Murat Koraltürk, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarihi Kaynakları ve Ticaret ve Sanayi Odaları Yayınları”, *Toplumsal Tarih*, Cilt 6, Sayı 35 (1996), s. 60-64.

13 Bilgi almak ve katalog taraması için bkz. www.devletarsivleri.gov.tr.

ilerlemesi, ömrü bir kaç kuşaktan geriye giden, dolayısıyla bir arşiv niteliği kazanacak belge birikimini sağlamış kuruluşların çok az sayıda olması, devlet arşivleri dışında, özel kurumlara ait arşivlerin oluşumu önündeki en önemli engeldir. Bütün ağır aksak gelişmeye, hatta bir sürü aksi davranışa karşın son yıllarda daha da artarak süren ve gelişen tarih bilinci, kişi ve kurumların arşivlerine sahip çıkmalarını veya bir arşiv oluşturmaya yönelmelerini beraberinde getirmektedir. Bu konuda özellikle son yıllarda artan kurum tarihçiliği, kişi ve kurumların bu girişimlerinde belirleyici olmuştur.¹⁴ Kuşkusuz bu konuda Osmanlı Bankası Arşivi ve üzerine yapılan çalışmalar olabilecek en iyi örneği oluşturmaktadır. Son yıllarda bir anlamda yeni gün yüzüne çıkmış olan önemli bir arşiv de Zonguldak Kömür Havzası'na ilişkin arşivlerdir.¹⁵ Osmanlı Bankası Arşivi kadar olmasa da diğer birçok kurumun tarihlerine ve kurumsal hafızaları sayılan arşivlerine sahip çıkmalarını umut etmek ve bu umudu gerçeğe dönüştürmek için tarih bilincinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına çalışmak dışında yapacak bir şey yoktur.

Ulusal arşivler yanı sıra yabancı devlet arşivleri de Türkiye iktisat tarihi araştırmaları açısından önem taşımaktadır. Özellikle Cumhuriyet dönemi gibi kritik ve üzerinde tartışma ve şüphelerin yoğunlaştığı bir devre ilişkin yerli arşivlerle karşılaştırıldığında daha zengin bir yabancı arşiv belgesi bulunmaktadır.¹⁶ Bunlar Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihinin yazımında yeterince kullanılmamış, ama kullanılması halinde önemli boşlukların doldurulmasını sağlayacak değerdedir.¹⁷

Arşivlerle başlayan resmî belgelerin bir diğer bölümünü TBMM zabıtları ve yasal düzenlemeler oluşturmaktadır.¹⁸ TBMM zabıtları iktisadî ka-

14 Bu konuda özellikle yürüttüğü kurum tarihi çalışmaları ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın oynadığı öncü rolü anmak gerekmektedir.

15 Havzaya ait arşiv belgeleri için bkz. Donald Quataert - Nadir Özbek, "Ereğli Kömür Madenleri", *Tarih ve Toplum*, Cilt 31, Sayı 181 (1999), s. 11-18.

16 Yabancı devlet arşivlerinin başında Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi (Auswaertiges Amt), Amerika Birleşik Devletleri Arşivi (National Archives), Fransa Dışişleri Arşivleri (Archives du Quai d'Orsay), Fransa Ulusal Arşivleri (Archives Nationales) ve İngiltere Devlet Arşivi (Public Record Office) gelmektedir.

17 Örneğin ekonominin Türkleştirilmesi gibi kritik bir konuda yabancı arşivlerin önemi ve kullanılabilirliği açısından Ayhan Aktar ve Rifat Bali'nin çalışmaları örnek oluşturmaktadır. Bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul 2000; Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yay., İstanbul 1999.

18 Gerek 1923-1928 yıllarına ait yani eski harfli TBMM Zabıt Cerideleri, gerek Osmanlı Meclis-i Mebusan ve Osmanlı Meclis-i Âyân Zabıtları geçtiğimiz yıllarda Latin harflerine çevrildikten sonra TBMM'ce yayımlanmıştır. Ancak bu çok önemli hizmet, zabıtların Osmanlıca'dan yanlış okumadan kaynaklanan aksaklıklar yüzünden araştırmacılar tarafından dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Osmanlıca bilenlerin ise orijinallerini kullanmaları tavsiye olunur.

rar ve düzenlemelere ilişkin TBMM bünyesinde milletvekili ve siyasal partilerin görüş ve tartışmalarını içermekte, özellikle iktisat politikalarının tarihsel evrimini izlemeyi mümkün kılmaktadır. Kanun, kararname, tüzük ve diğerleri gibi yasal düzenleme ve mevzuat ise iktisat tarihinin resmi belgeleri olarak nitelendirilebilir. Bu tür resmî niteliği olan basılı arşiv belgesi yanı sıra özel kurum ve şirketlere de ait basılı arşiv belgeleri bulunmaktadır. Bunlar başta şirket tüzükleri ve yıllık faaliyet raporlarından oluşmaktadır. Şirket tüzüklerinden kurucuların kimler oldukları, sermaye tutarı ve kuruluş amacına ilişkin bilgi edinilebilmektedir. Şirketlerin her yıl için yayımladıkları faaliyet raporları ise şirketlerin bir yıl içindeki faaliyetlerinin bir özeti ve bilanço bilgilerini içermektedir. Bu raporlar ve bilanço bilgileri eksiksiz olarak biraraya getirildikleri zaman şirketlerin detaylı arşiv belgeleri olmasa bile genel olarak tarihçelerini çıkartmayı ve mali analizlerini yapmayı mümkün kılmaktadır. Yine şirketlere daha doğrusu anonim şirketlere ait hisse senetleri ephemera değeri yanı sıra iktisat tarihi kaynağı olarak da kullanılabilirliği mümkün olan belgelerdir.¹⁹

Basın yani dergi ve gazeteler Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi için zengin bir kaynaktır.²⁰ Dergi ve gazetelerde yayımlanmış haber ve makaleler yanı sıra ilan ve diğer bilgiler de Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi yazımında önem taşır. Günlük siyasi gazeteler ve genel dergiler yanı sıra Osmanlı Devleti'nin son döneminde, özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde yayımlanmaya başlanan iktisat dergileri, basın malzemesini Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmalarında vazgeçilmez kaynaklar olarak kılmaktadır. Basılı malzeme yanı sıra görsel basının veya güncel deyim ile medyanın görsel bölümü yani TV malzemesi, gelecekte tarih ve özeldi iktisat tarihi yazımında kullanılabilir olacaktır. Özellikle 1990'larda yaygınlaşan özel TV kanalları ile gerek haber birikimi, gerek belgesel yapımların artışı sağlanmıştır. Bu ürünler, bugün için olmasa da gelecekte bugünlerin iktisadî tarihinin yazımında kullanılacaktır. Bugünkü gibi her anın TV kameraları ile zapt edilmemiş olmasına karşın özellikle

19 Hisse senetleri ve önemi için bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Türk Ekonomi Bankası A.Ş. Yay., İstanbul 2001; Cengiz Aslantepe, *Begining of a New Millennium with Nostalgia for Ottoman Bonds&Shares*, Published by Alfa Securities, İstanbul 1999; a.mlf., "Scripophily'e Giriş", *Collection*, Sayı 1, (2000), s. 42-46.

20 Türkiye kütüphanelerinin genel yetersizliği çerçevesinde bakıldığında dergi ve gazete koleksiyonlarından araştırmacıların yararlanmalarının oldukça güç olduğu, özel gayret ve çaba ile taramaların gerçekleştiği ilgililerin malumudur. Bu itibarla bakıldığında dergi ve özellikle gazete koleksiyonlarının taranarak bilgisayar ortamına taşınmaları, hatta talep eden kurum ve kişilere CD'ler halinde satışının gerçekleştirilmesi umulmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın bu yönde atmış olduğu adımların ise sonuçlanması dilenmektedir.

TRT ve Mimar Sinan Üniversitesi Sinema-TV Bölümü ve başka kurumların arşivlerinde bulunan dokümanter malzeme bir nebze ihtiyacı gidermektedir. Örneğin 1930'ların veya 1950'lerin sanayileşme girişimlerini, temel atma veya işletmeye açma törenlerini gösteren haber-propaganda filmleri bu türdendir.

İktisat tarihi, ilgi alanı nedeniyle rakamlarla uğraşır. İktisadî veriler, ekonomiyi yansıtan rakamsal göstergeler ve bunların okunması iktisat tarihi yazımında önem taşır. Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi çalışmalarında rakamsal göstergeleri tespit ve temin açısından vazgeçilmez bir kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayımladığı istatistiklerdir. Devlet İstatistik Enstitüsü yanı sıra Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Devlet Planlama Teşkilatı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Bankalar Birliği gibi kurum ve kuruluşların hesapladığı ve yayımladığı iktisadî göstergeler de araştırmacıların işini kolaylaştırmaktadır. Bu kurumlar içinde özellikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin girişimi ile kurulan İstanbul Araştırmaları Merkezi'nin İstanbul ile sınırlı olmakla birlikte çok önemli olan çalışmaları ve yayımlarını da anmak gerekir. Bu kurumların, araştırmacıların kullanımına sundukları makro iktisadî göstergeler yanı sıra sektörel ve özel girişimlere ait göstergeler ise ilgili meslek kuruluşları ve kurumlarca da yayınlanmaktadır.

Bütün bu önemli ve bir bölümü resmî nitelikteki basılı olan/olmayan başta arşiv belgeleri olmak üzere çeşitli kaynaklara ilave olarak resmî olan/olmayan çeşitli kurumların yayınladıkları rapor, broşür, kitapçık ve diğer yayınları da Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihinin kaynakları arasında saymak mümkündür. Bu kaynaklar arasında salnameler yani yıllıklar Osmanlı dönemi için olduğu kadar Cumhuriyet dönemi, özellikle erken Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmaları için de önemli bir kaynaktır. Cumhuriyet döneminde yayımlanmış az sayıdaki devlet salnameleri yanı sıra bilhassa ticaret yıllıkları ve adres kitapları genel olarak Türkiye'nin özellikle başta İstanbul olmak üzere birkaç büyük kentinin iktisadi topografyasını yansıtan bilgiler içermektedir.²¹ Bu türden bir başka kaynak ise bir biyografi sözlüğü olan *Teracim-i Ahval Ansiklopedisi*'dir.²² Bu kaynakların yardımı ile örneğin ekonominin Türkleştirilmesinin izlerini sürmek mümkündür.

21 Örnek bir çalışma için bkz. Murat Koraltürk, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Edirne'de Ticaret ve Sanayi -Sermayenin Etnik Kompozisyonu-", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1998, s. 295-303.

22 Örnek bir çalışma için bkz. Mete Tunçay, "Teracim-i Ahval Ansiklopedisi'ne Göre Türkiye'de Yabancılar", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938)*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yay., İstanbul 1977, s. 85-112.

Basılı olan/olmayan arşiv belgeleri, basın malzemesi, istatistikler, raporlar, salnameler, kitap ve broşürler yanı sıra haritalar, fotoğraflar ve ep-hemera malzemesi özellikle ambalaj ve benzeri nesnelere de çok ender kullanılmış olmakla birlikte Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmaları için bakir kaynaklardır. Bu kaynaklar yanı sıra belli konu, kurum, sektör veya döneme ilişkin bibliyografya çalışmalarına ise çok ihtiyaç vardır.²³

Araştıranlar, Araştırılanlar

Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi üzerine araştırma yapan kişilerin hemen büyük bir bölümü öğretim elemanları ve lisansüstü eğitim yapan kişilerdir. Dolayısıyla bu araştırmaların önemli bir bölümü üniversiteler bünyesinde yürütülmektedir. Araştırmaların büyük bir bölümü üniversitelerin iktisat bölümleri ve özellikle bu bölümlere bağlı iktisat tarihi anabilim dallarında yapılmaktadır. Yine iktisat bölümlerine bağlı iktisadî gelişme ve uluslararası iktisat anabilim dalları bünyesinde de Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi kapsamına giren çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Tarih bölümlerine bağlı Türkiye Cumhuriyeti tarihi anabilim dallarında ve Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi enstitüleri bünyelerinde de Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi konulu tez ve diğer araştırmalar yapılmaktadır. Üniversitelerin bu bölüm ve birimleri yanı sıra sosyal bilimlerin diğer alanlarında özellikle siyaset bilimi ve sosyoloji bölümlerinde de tez veya diğer çalışmalar kapsamında Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi ile kesişen konular ele alınmaktadır.

Büyük bir bölümünün üniversitelerde üretildiği ve gün geçtikçe artan Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmalarının yoğunlaştığı belli konular ve dönemler bulunmaktadır. Bu dönemlerin başında Mili Mücadele'den Atatürk'ün vefat ettiği 1938 yılına kadar süren, "Atatürk dönemi" diye de nitelendirilen dönem gelir. Cumhuriyet döneminin tarih araştırmalarına konu olmasında devrim tarihi yazımı ve eğitiminin oldukça belirleyici olmuş olması, doğal olarak Atatürk döneminin öne çıkmasına neden olur. Genel tarih için olduğu gibi iktisat tarihi için de Atatürk dönemi öne çıkar. Yapılmış çalışmalara genel olarak bakıldığında Cumhuriyet'in kuruluşu değil öncesi, yani Milli Mücadele dönemi hatta İkinci Meşrutiyet dönemi ile başladığı görülür. Bu bağlamda öne çıkan araştırmalar Zafer Toprak'a aittir. Toprak 1908-1918 dönemi milli iktisat politikasını yazmış-

• • •

23 Örnek iki bibliyografya için bkz. S. İlkin - T. Baysan - S. Erdoğan - O. Kurmuş, *Türkiye Ekonomi Bibliyografyası (1950-1965)*, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yay., Ankara 1969. Nihat Falay, *Türkiye Ekonomisi Bibliyografyası (1929-1983)*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay., İstanbul (basım tarihi belirtilmemiştir).

tır.²⁴ Milli Mücadele dönemi Türkiye iktisat tarihi için özellikle Vedat Eldem, Alptekin Müderrisoğlu ve Ahmet Emin Yaman'ın çalışmalarını anmak gerekir.²⁵ Ekonomik sonuçları hakkında Ayhan Aktar'ın çalışmasında olduğu kadar üzerinde durulmamış olsa da mübadeleye ilişkin yayımlanmış birkaç çalışma bulunmaktadır.²⁶ 1920'ler üzerine yapılmış en önemli çalışmalar Çağlar Keyder ve A. Gündüz Ökçün'e aittir.²⁷ Mete Tunçay'ın siyasi tarihi ele almakla birlikte 1920'lerin Türkiye ekonomisini de anlattığı çalışması önem taşır.²⁸ Atatürk dönemi içinde çalışmaların yoğunluk kazandığı bir alt dönem 1930'lar ve iktisadî devletçiliktir. Burada öne çıkan çalışmalar Korkut Boratav, Bilsay Kuruç, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'e aittir.²⁹ 1920'ler ve 1930'ları birlikte değerlendiren bir çalışma olarak ise M.

24 Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1995; a.mlf., *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995.

25 Vedat Eldem, *Harp ve Mübareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yay., Ankara 1994; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara 1974; Ahmet Emin Yaman, *Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi (1919-1922)*, Betik Yay., Ankara 1998.

26 Aktar'ın çalışması için bkz. Ayhan Aktar, "Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1924", *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları* içinde, s. 17-69. Mübadeleye ilişkin son yıllarda yapılmış birkaç araştırma için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995; R. Kaplanoğlu, *Bursa'da Mübadele: 1923-1930 Yunanistan Göçmenleri*, Avrasya Etnografya Vakfı Yay., Bursa 1999; Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, TTK Yay., Ankara 2000.

27 Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Yurt yay., Ankara 1982. Ökçün'ün 1920'ler Türkiye iktisat tarihi açısından önem taşıyan başlıca çalışmaları için bkz. A. Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, AÜSBF Yay., Ankara 1971. Ökçün'ün bu çalışması yanı sıra geç dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet iktisat tarihini ilgilendiren araştırma ve belge derlemeleri de bulunmaktadır. Bkz. A. Gündüz Ökçün, *Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hürriyeti*, AÜSBF Yay., Ankara 1962; a.mlf., *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir. Haberler-Belgeler-Yorumlar*, AÜSBF Yay., Ankara 1968; a.mlf., *Osmanlı Sanayii-1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, AÜSBF Yay., Ankara 1971. A. Gündüz Ökçün - Ahmet R. Ökçün, *Türk Antlaşmaları Rehberi (1920-1973)*, AÜSBF Yay., Ankara 1974. A. Gündüz Ökçün, *Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909, Belgeler-Yorumlar*, AÜSBF Yay., Ankara 1983; a.mlf., *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiyye) Belgeler 1914-1922*, AÜSBF Yay., Ankara 1983. Ökçün'ün bütün eserlerini yeniden yayımlayan Sermaye Piyasası Kurulu, iktisat tarihi konulu makalelerini de bir kitapta toplayarak yayımlamıştır. Bkz. A. Gündüz Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., Ankara 1997.

28 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 3. bs., Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.

29 Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, 3. bs., Savaş Yay., Ankara 1982; Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi Yay., Ankara 1987; Ayrıca Kuruç belge derlemeleri de yayımlamıştır. Bkz. Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, Cilt 1, AÜSBF Yay., Ankara 1988. Cilt 2, AÜSBF Yay., Ankara 1993; İlhan Tekeli - Selim İlkin, *1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yay., Ankara 1977; İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yay., Ankara 1982.

Naci Bostancı'nın kitabını anmak gerekir.³⁰ Tarım ekonomisinin gelişimine ilişkin olarak Oya Silier ve Ertuğrul Tokdemir'in çalışmaları bulunmaktadır.³¹ Şevket Pamuk ve Zafer Toprak'ın derlediği sempozyum kitabını da anmak gerekir.³² Tarım kesimini ilgilendiren önemli bir gelişme olan aşar vergisinin kaldırılması da üzerinde çalışılmış bir konudur. Aşar vergisinin kaldırılması hakkında Nevin Coşar ve İzzettin Önder'in çalışmaları bulunmaktadır.³³ Sanayi kesimi ile ilgili önemli bir çalışma 1976'da makine mühendisleri odasının gerçekleştirdiği sempozyumda sunulmuş bildirilerden oluşmaktadır.³⁴ Bankacılıkla ilgili olarak A. Gündüz Ökçün, Oya Silier, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in çalışmaları vardır.³⁵ Erken Cumhuriyet dönemine ilişkin önemli bir araştırma konusu olan tasarruf üzerine Doğan Duman ve Yaşar Semiz'in çalışmaları bulunmaktadır.³⁶ Yine erken Cumhuriyet döneminin önemli bir araştırma konusu olan Kadro Hareketi ile ilgili olarak M. Naci Bostancı, Temuçin Faik Ertan, Mustafa Türkeş ve Merdan Yanardağ'ın çalışmaları vardır.³⁷

Dolaylı olarak da olsa İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisine ilişkin sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunların başında Cemil

30 M. Naci Bostancı, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Yay., İstanbul 1996.

31 Oya Silier, *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1981; Ertuğrul Tokdemir, *Türkiye'de Tarımsal Yapı (1923-1933)*, İTÜ Yay., İstanbul 1988.

32 *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Derleyenler Şevket Pamuk - Zafer Toprak, Yurt Yay., Ankara 1988.

33 Nevin Coşar, "Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri", *Toplumsal Tarih*, Cilt 6, Sayı 35 (1996), s. 21-29; Nevin Coşar, "Aşar Vergisinin Kaldırılmasının Kısa ve Uzun Dönemli Etkileri", *Toplumsal Tarih*, Cilt 6, Sayı 36 (1996), s. 7-13; İzzettin Önder, "Aşarın Kaldırılması", *Toplum ve Bilim*, Sayı 13 (1981), s. 76-92.

34 *Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayii*, Makine Mühendisleri Odası Yay., Ankara 1977.

35 A. Gündüz Ökçün, "1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1975, s. 409-475; Oya Silier, "1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1975, s. 485-533; İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, TC. Merkez Bankası Yay., Ankara 1981.

36 Doğan Duman, *Ulusal Ekonominin Yapılanmasında Yerli Malı Haftası*, Dokuz Eylül Yay., İzmir 2001; Yaşar Semiz, *Atatürk Döneminin İktisadi Politikası - Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Saray Kitabevi, Konya 1996.

37 M. Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990; Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi (Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994; Mustafa Türkeş, *Uluşçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)*, İmge Kitabevi, Ankara 1999; Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, İstanbul 1988.

Koçak'ın çalışması gelmektedir.³⁸ Savaş ertesini ve 1950'lerde Türkiye ekonomisini çeşitli yönleri için Sami Güven, İlhan Tekeli, Selim İlkin ve Serdar Turgut'un çalışmalarını anmak gerekir.³⁹ Yeni yeni üzerinde çalışılan bir konu olan ekonominin Türkleştirilmesine ilişkin ise Rıdvan Akar, Ayhan Aktar, Rifat Bali ve Murat Koraltürk'ün araştırmaları vardır.⁴⁰ Genel iktisat politikalarının gelişimi yanı sıra sosyal ekonomi ve emek tarihine dair de araştırmalar bulunmaktadır. Bu konuda son yıllarda yapılmış bir çalışma olarak Ahmet Makal'ın kitabını ve *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'ni anmak gerekir.⁴¹ Belli bir sektörü değil genel ekonomik gelişimi ele alan ve uzun süreçleri inceleyen çalışmalar olarak Korkut Boratav, Haldun Güllalp, Gülten Kazgan, Çağlar Keyder, Yahya Sezai Tezel, Oktay Yenal'ın kitapları, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak'ın derlemeleri bulunmaktadır.⁴² Daha genel tarih çalışmaları olmakla birlikte iktisat tarihine de yer vermeleri nedeniyle Feroz Ahmad ve Erik Jan Zürcher'in kitapları da anılmalıdır.⁴³ Bu çalışmalar yanı sıra son yıllarda artan kurum tarihi çalışmalarını kapsamında başta Cumhuriyet döneminin finans tarihini anlatan çalışmalarda bir artış vardır.⁴⁴ Kurum tarihi çalışmaları kapsamında finans

38 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 2. bs., 1-2 Cilt, İletişim Yay., İstanbul 1996.

39 Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerika Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa 1998; İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, ODTÜ Yay., Ankara 1974; Serdar Turgut, *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1991.

40 Aktar ve Bali'nin çalışmaları için bkz. dipnot 17. Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi-Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, Belge Yay., İstanbul 1992; Murat Koraltürk, *Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1952)*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2002.

41 Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.

42 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, 3. bs., Gerçek Yay., İstanbul 1990; Haldun Güllalp, *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, 2. bs., Yurt Yay., Ankara 1987; Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar, İstanbul 1999; Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 2. bs., İletişim Yay., İstanbul 1990; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 3. bs., Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1994; Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yay., İstanbul 2001; *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (der.) İrvin Cemil Schick - Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul 1990.

43 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yay., İstanbul 1994; a.mlf., *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yay., İstanbul 1995; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1995.

44 Murat Güvenç - Oğuz Işık, *Emlak Bankası 1926-1998*, Emlak Bankası Yay., İstanbul 1999; Haydar Kazgan - Alkan Soyak - Murat Koraltürk, *Cumhuriyet'in 75 Yıllık Sigortacısı Koç Allianz*, Koç Allianz Sigorta A.Ş. Yay., İstanbul 1998; Haydar Kazgan - Murat Öztürk - Murat Koraltürk, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*, Creative Yay., İstanbul 2000; Uygur Kocabaşoğlu, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2

sektörü yanında sanayi sektörünün gelişimine dair çalışmalar da yapılmaktadır.⁴⁵

Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihine yer veren çalışmalara *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*'ni, *Yurt Ansiklopedisi*'ni ve Yeni Türkiye Yayınları'nın bir dizi çalışmasını eklemek mümkündür. Bu kapsamda önemli bir yayının girişimi de ODTÜ Gelişme Dergisi'nin "*Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*" özel sayıları olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluş yıldönümleri nedeniyle özellikle 10., 50. ve 75. yıldönümlerinde ve Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü nedeniyle yapılmış yayımlar içinde de Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi kapsamına giren araştırmalar bulunmaktadır.⁴⁶ Bu kapsamda özellikle gerçekleştirilmiş sempozyum ve benzeri bilimsel toplantıların kitapları ve Cumhuriyet'in 75. yılı nedeniyle Tarih Vakfı'nın yayınladığı "*Bilanço 98*" dizisi kapsamındaki kitaplar öne çıkmaktadır.⁴⁷

Beklentiler, Öneriler

Cumhuriyet dönemi Türkiye İktisat tarihi çalışmalarının daha da gelişmesi ve bu alandaki üretimin artması için yapılması gerekenler ve bu yolda atılması umut edilen adımlar şu başlıklar altında toplanabilir:

- Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi çalışmalarının geleneksel devrim tarihi yazma sorunsalı dışında, akademik kriter ve kaygılarla

İstanbul 2001; Zafer Toprak, *1948'den 1998'e Akbank Tarihi: Bir Geleceğin Geçmiş, Akbank Yay.*, İstanbul 1998; Sabri Yetkin - Erkan Serçe, *İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'ndan Egebank'a (1928-2000)*, Egebank Yay., İstanbul 2000.

45 Uygur Kocabaşoğlu, *SEKA Tarihi: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi*, SEKA Yay., Ankara 1996.

46 Cumhuriyet'in 10. yıldönümü nedeniyle yapılmış Yayınların bir toplu listesi için bkz. Selim Nüzhet, "Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde Yapılan Neşriyat", *Ülkü*, Cilt 2, Sayı 12, (1934), s. 443-455.

47 Bu bilimsel toplantılardan bazı örnekler için bkz. *Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Semineri*, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., İstanbul 1973; *Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., İstanbul 1973; *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938)*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yay., İstanbul 1977; *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, Yapı ve Kredi Bankası Yay., İstanbul 1982; *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, AÜSBF Yay., Ankara 1982; *Atatürk Döneminin Sosyo-Ekonomik Sorunları Seminerinde Sunulan Tebliğler*, Kayseri Üniversitesi Atatürk Araştırmaları Enstitüsü Yay., Ankara 1982; *Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yay., İstanbul 1981; *Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü Seri Konferansları*, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Fakültesi Yay., İstanbul 1981; *1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, İzmir Ticaret Odası Yay., İzmir 1986.

bilim adamlarının ve lisansüstü eğitim yapan genç araştırmacıların gündemini meşgul etmesi.

- Daha çok birincil kaynaklara dayanan, yerli arşiv belgeleri ve kaynakların yanı sıra mukayeseli çalışma yapmaya elverecek yabancı arşiv belgeleri ve kaynaklarının da kullanılmasına çalışılması.
- Bilimsel çalışmalarını teşvik eden araştırma yarışmaları ve ödül ihdaslarının artması.
- Tartışma platformu yaratan kongre, sempozyum ve benzeri bilimsel toplantıların artması. Örneğin Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği kongrelerden bağımsız iki yılda bir uluslararası katılımlı ulusal ve dört yılda bir uluslararası boyutta düzenlenebilecek Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarihi kongrelerinin düzenlenmesi ve bu kongrelerde iktisat tarihine ağırlık verilmesi.
- Türkiye İktisat Tarihi Kurumu'nun kurulması.
- Her yıl güncelleştirilen bir Türkiye İktisat Tarihi bibliyografyasının yayımlanması.
- Gelişen teknolojiden yararlanarak internet aracılığıyla bir tartışma ve bilimsel işbirliği ortamının yaratılması.

Literature on the economic history of Turkey in the Republican Period

Murat KORALTÜRK

Abstract

This article aims to critically evaluate studies on the economic history of Turkey in the Republican Period. To this end, firstly the limits and the possibilities these studies offer and the main factors, which motivate researchers to study on this specific period, are explored. In this context, the question of periodization, the sources, methods and approaches on this period are examined with specific reference to the scholars and institutions, which concentrated mainly on the problems of the economic history of republican period. The article ends with some general remarks on the future of the field and some suggestions for future researches.